

Helen Beebe, Christopher Hitchcock, Peter Menzies (eds.): *The Oxford Handbook of Causation*

Oxford, Oxford University Press 2009, 790 s.

V posledných rokoch vyšlo viacero prác v sérii *Oxford Handbooks in Philosophy* venovaných jednotlivým filozofickým oblastiam a obdobiam (napr. metafyzike, epistemológii, súčasnej filozofii, kontinentálnej filozofii). Hoci téma príčinnosti bola niekoľkými kapitolami zastúpená už v príručke o metafyzike, záujemcovia o túto tému sa určite potešia aj samostatnej knihe, ktorá vyšla minulý rok. Už samotná skutočnosť, že jej bola venovaná osobitná práca naznačuje, že príčinnosť stále patrí medzi dôležité filozofické problémy.

Zostavovatelia patria medzi filozofov, ktorí v poslednom období o príčinnosti napísali zaujímavé práce a rovnako aj autori jednotlivých kapitol sú „známe mená“ z tejto oblasti (napr. L.A. Paul, P. Dowe, J. Woodward, M. Tooley, D. Ehring, atď.). V práci sa okrem úvodu nachádza 37 kapitol rozdelených do siedmich častí: *The History of Causation* (s kapitolami o chápaní príčinnosti od antiky cez novovek po logický empirizmus), *Standard Approaches to Causation* (napr. o regularitných a kontrafaktuálnych teóriách), *Alternative Approaches to Causation* (okrem iného i o problémoch antiredukcionizmu, kauzálneho modelovania a kauzálneho pluralizmu), *The Metaphysics of Causation* (napr. s kapitolami o povahe kauzálneho vzťahu a o kauzálnych reláciách), *The Epistemology of Causation* (i o kauzálnom uvažovaní a vnímaní príčinnosti), *Causation in Philosophical Theories* a *Causation in Other Disciplines* (aj s kapitolami o príčinnosti v klasickej i kvantovej mechanike, v biológii, sociálnych vedách a práve).

Nepochybujem, že záujemcovia o tému príčinnosti zaregistrovali vydanie tejto príručky, a zrejme ich netreba presvedčať, aby po nej siahli. Na druhej strane filozofi, ktorí sa venujú iným oblastiam, nemusia byť presvedčení o potrebe rozšíriť si svoje znalosti týmto smerom. Veď ak sa niekto venuje filozofii mysle, etike či epistemológii, môže sa mu zdať, že sa nemusí zaujímať o postrehy z filozofie príčinnosti. V tejto recenzii sa pokúsim spochybníť takúto zjednodušujúcu predstavu. Preto sa zameriam na kapitoly 24 až 30 z časti *Causation in Philosophical Theories*, ktoré poukazujú na to, ako sa téma príčinnosti dotýka iných filozofických tém a teórií. Autori sa totiž v týchto kapitolách zamýšľajú aj nad tým, ako sa príčinnosť využíva v analýzach konania, poznania, vysvetlenia a pod.

Cei Maslen, Terry Horgan a Helen Daly sa v kapitole 24 *Mental Causation* venujú otázke, či mentálne má reálny vplyv na dianie vo svete. Bežne sa hovorí, a akceptujú to aj viaceré teórie konania, že konkrétny čin je dôsledkom istých presvedčení a prianí. Napríklad Ivan sa napil vody, pretože chcel uha-

siť smäd a bol presvedčený o tom, že pitím vody to dosiahne. Vyzerá to tak, že presvedčenia, myšlienky, želania, chcenia a pod. zapríčiňujú konkrétne činy, a teda mentálne pôsobí na fyzické. Naopak priaznivci epifenomenalizmu namietajú, že mentálne „zaväži“ len zdanlivo a v skutočnosti kauzálne nepôsobí. Autori v tejto kapitole najskôr rekapitulujú šesť argumentov proti mentálnej príčinnosti. Následne rozoberajú riešenia, ktoré sa snažia týmto argumentom vzdorovať, avšak podľa autorov ani jedno sa nedokáže vyrovnáť so všetkými šiestimi problémami. Preto nakoniec formulujú *kontextuálny* pohľad na príčinnosť, ktorý by mal byť v tomto ohľade úspešnejší a mal by zachrániť mentálnu príčinnosť.

Väčšina zo šiestich argumentov, napr. „qua problem“, „subtraction argument“ a „causal exclusion argument“ (s. 526 - 529), poukazuje na to, že mentálne stavy a vlastnosti kauzálne nepôsobia, pretože skutočnú kauzálnu „prácu“ vykonáva niečo iné. Povedzme v príklade s Ivanom sú skutočnou príčinou pitia vody fyzické udalosti. Hoci môžeme hovoriť o tom, že Ivan mal nejaké chcenia a presvedčenia, kauzálne relevantné boli udalosti, ktoré realizovali tieto mentálne stavy a nie samotné stavy. Podľa autorov by takýmto problémom mohol čeliť kontextuálny prístup k príčinnosti, ktorého kontúry čerpajú z prác takých filozofov ako Hitchcock, Menzies a Maslen. V stručnosti, v rámci tohto prístupu pravdivosť kauzálnych tvrdení závisí od kontextu. Napríklad tvrdenie „Evine fajčenie dvoch balíčkov cigariet denne bolo príčinou jej rakoviny“ je pravdivé, ak je relevantným kontextom možnosť, že by fajčila menej - keby totiž fajčila oveľa menej, nemala by rakovinu. Naopak, ak relevantný kontext nepripúšťa možnosť fajčiť menej cigariet, uvedené tvrdenie je nepravdivé (s. 537). Autori sa domnievajú, že podobný kontextuálny prístup by mohol ubrániť mentálnu príčinnosť pred rozoberanými problémami.

V nasledujúcej kapitole *Causation, Action, and Free Will* Alfred Mele poukazuje na to, ako sa pojem príčinnosti využíva v diskusiách o konaní a o slobodnej vôli. Mele najskôr predstavuje v literatúre dominantný pohľad na povahu konania, tzv. kauzalizmus. Ide o stanovisko, podľa ktorého (1) čin musí byť náležite spôsobený a (2) správnym vysvetlením činu je kauzálna explanácia (s. 554). Kritici naopak oponujú, že presvedčenia a chcenia činy nezapríčiňujú, iba ich zdôvodňujú. Okrem toho kauzalizmus musí čeliť aj problému „causal deviance“ a „vanishing agents“ (s. 557 - 561). Prvý problém vyvstáva v situáciách, keď aktér plánuje vykonať čin A, avšak urobí niečo iné, čo však i tak navodí čin A. (Napríklad aktér chce niekoho zastreliť, no vystrelí tak, že obeť nezasiahne. Pritom však svojím výstrelom navodí udalosť, ktorá i tak obeť zabije.) Priaznivec kauzalizmu môže vyhlásiť, že takýto nepriamo navodený „čin“ ani nie je skutočným činom a snažiť sa poukázať na to, aká kauzálna reťaz musí byť realizovaná, aby išlo o ozajstný čin. Druhý problém spočíva v tom, že podľa kritikov sa v rámci kauzalizmu stráca aktér. Ak sú ľudské

činy súčasťou kauzálnych reťazcov, otázna sa stáva úloha samotného človeka. Mele predstavuje oba problémy a snaží sa im vzdorovať. V druhej časti kapitoly sa autor venuje téme slobodnej vôle a analyzuje hlavne pozície libertariizmu, kompatibilizmu a inkompatibilizmu.

Carolina Sartorio síce v kapitole *Causation and Ethics* neponúka systematický prehľad využitia príčinnosti v etike, skôr ide o akúsi „ochutnávku“ vybraných etických problémov, napriek tomu považujem jej stať za jednu z najzaujímavejších. Príťažlivým spôsobom totiž ukazuje, ako sa pojem príčinnosti môže využiť v etike pri diskusiách o rôznych témach. Aj pre čitateľa, ktorý sa nevenuje priamo etike, bude inšpiratívne už len nápadité využitie príčinnosti v oblasti, ktorá na prvý pohľad nemá s príčinnosťou až tak veľa spoločného. Autorka sa konkrétne venuje konzekvencializmu, rozlíšeniu medzi *zabiť* a *nechať zomrieť*, doktríne dvojitého účinku a pojmu morálnej zodpovednosti. Ilustrujme si jej prístup na diskusii o prvej téme.

Konzekvencializmus je názor, podľa ktorého morálny status činu je určený a/morálnosťou jeho dôsledkov (s. 575). Sartorio upozorňuje, že polemika prebieha už o tom, ako presne chápať *dôsledok činu*. Malo by ísť iba o kauzálne dôsledky (t. j. účinky) alebo o kauzálne aj „logické“ dôsledky? (Ak stlačím príslušné tlačidlo na počítači, zapnem ho. Lenže stlačenie skôr „logicky zahŕňa“ zapnutie, ako by ho spôsobilo. Kauzálny vzťah totiž nastáva medzi dvomi udalosťami. Tu však ide o jeden čin, len inak opísaný.) Priaznivci kauzálneho konzekvencializmu volia prvú možnosť. Takéto stanovisko však vedie k nasledovnému problému. Ak vrah zabije rodičov nejakého dieťaťa, dané dieťa sa stane sirotou a zdá sa, že táto skutočnosť je morálne relevantná. Avšak to, že sa dieťa stalo sirotou, je vlastne obsiahnuté v tom, že rodičia boli zabití. Nejde tu teda o *kauzálny* dôsledok, a preto ani o morálne relevantnú skutočnosť (s. 576 – 577). Ďalším problémom kauzálneho konzekvencializmu je fakt, že za (morálne relevantné) dôsledky možno považovať príliš veľa udalostí. Predstavme si, že jedným z dôsledkov nejakého dobrého činu *A* je aj narodenie vraha. Je nutné započítať aj ním spáchanú vraždu medzi dôsledky činu *A*, a teda prehodnotiť morálny status činu *A*? Podľa Sartorio môžeme tento problém vyriešiť, ak odmietneme tranzitivitu príčinnosti (tranzitivita príčinnosti znamená, že vždy, ak je *c* príčinou *d* a *d* je príčinou *e*, aj *c* je príčinou *e*.) Získame tak možnosť prerušiť príliš dlhé kauzálne reťaze vedúce k neplánovaným účinkom, napr. od činu *A* až k vražde. Autorka nakoniec pripomína, že toto riešenie samozrejme závisí od toho, či je príčinnosť tranzitívna alebo nie. Závisí teda od toho, „ako sa vyrieši istý problém v oblasti metafyziky príčinnosti“ (s. 579).

Súvis medzi príčinnosťou a poznaním badať už v prácach novovekých empirikov. Na možnosť analyzovať poznanie pomocou príčinnosti ďalej poukázal v rámci modernej epistemológie aj Alvin Goldman vo svojej známej

stati „A Causal Theory of Knowing“ (1967). Čitateľa preto zrejme neprekvapí, že osobitná kapitola je venovaná aj tejto téme. Ram Neta sa v *Causal Theories of Knowledge and Perception* zameriava na tzv. kauzálne teórie vnímania a na tzv. kauzálne teórie poznania, ktoré sa týka poznatkov získaných vnímaním. Okrem zaujímavých vstupných metafizických úvah Neta systematicky predstavuje, ako jednotlivé kauzálne teórie vnímania a poznania riešia problém relát. Konkrétne sa zaujíma o ich odpovede na nasledovnú otázku. Ak niekto vníma alebo poznáva prostredníctvom vnímania, čo je „vecou“, ktorá pôsobí, a čo je účinkom tohto pôsobenia? Čo sa týka vnímania, rozoberaní autori na strane príčin hovoria o externých veciach, korpuskulách či Bohu a na strane účinkov zase o impresiách, ideách, javoch či dispozíciách. Pri kauzálnych teóriách poznania je zas reč o faktoch alebo externých veciach, ktoré zapríčiniť zmyslové vnemy alebo presvedčenia. Čitateľ, ktorého zaujme problém relát vnímania a poznávania, by určite nemal prehliadnuť ani kapitolu 19 od Douglasa Ehringa – tá ponúka širší a prehľadný vstup do témy kauzálnych relát.

Za sklamanie považujem kapitolu 28 *Causation and Semantic Content* od Franka Jacksona. Autor sa venuje problému, ako sa myšlienky a slová vzťahujú k svetu. Tvrdí, že takéto úvahy o obsahu a referencii bežne využívajú kauzálny slovník, avšak obávam sa, že vo svojom texte ostáva iba na povrchu tohto konštatovania a nesprehľadňuje *kauzálny* aspekt riešenia tohto problému. Príkladom je Jacksonova diskusia o referencii vlastných mien. Najskôr stručne predstavuje deskriptívnu teóriu – v rámci nej sú vlastné mená v podstate skratky určitých deskripcií, ktoré s nimi spájajú kompetentní používatelia jazyka. Následne poukazuje na tri klasické výhrady voči tejto teórii (s. 614 – 616): námietku nevedomosti (používatelia vlastných mien niekedy nepoznajú určitú deskripciu, ktorá by identifikovala príslušné individuum), modálnu námietku (vlastné mená označujú rigidne avšak mnohé určité deskripcie také nie sú: „T. G. Masaryk“ označuje T. G. Masaryka v každom možnom svete, kde existuje, ale „prvý československý prezident“ nemusí označovať T. G. Masaryka v každom možnom svete) a epistemickú námietku (je možné, aby niekto zistil, že T. G. Masaryk nebol prvý československý prezident; ak však vlastné meno zastupuje konkrétnu určitú deskripciu, znamená to, že by sa zistilo, že prvý československý prezident nebol prvý československý prezident, čo je nemožné). Počas diskusie o týchto problémoch Jackson zbežne opisuje aj kauzálnu-historickú teóriu vlastných mien, ktorú charakterizuje „kauzálnu-historickú, informáciu zachovávajúca reťaz vypožičiavania referencie“ (s. 614). Je na škodu veci, že autor sa nepokúsil ani o objasnenie kauzálného mechanizmu v pozadí tejto teórie ani o preskúmanie toho, aké reláta predpokladá (to napríklad urobil Neta pri kauzálnych teóriách vnímania). V jeho diskusii o referencii sa príčinnosť „vyskytuje“, ale ostáva viac-menej

„skrytá“, a tak je otázne, prečo sa vlastne tento text nachádza v príručke, ktorá sa mala venovať práve *príčinnosti*.

Najmä vo filozofii vedy sa téma príčinnosti úzko spája s problémom (vedeckého) vysvetlenia. Je preto pochopiteľné, že v práci sa nachádza aj kapitola *Causation and Explanation* od Petra Liptona. Autor sa tu vyjadruje hlavne k štyrom otázkam. Sú všetky vysvetlenia kauzálne? Sú všetky príčiny vysvetľujúce? Prečo príčiny vysvetľujú účinky a nie naopak? Ako môže explanácia ozrejmiť kauzálnu inferenciu? Lipton však neponúka prehľad rôznych odpovedí od rôznych filozofov, skôr formuluje svoje návrhy, ako otázky zodpovedať. Na prvé dve z nich reaguje záporne a v podstate väčšina jeho riešení (hlavne ohľadom druhej a tretej otázky) vychádza z *kontrašného* pohľadu na explanáciu. Podľa Liptona vysvetlenie určujú naše záujmy, konkrétnejšie to, aký kontrast zvolíme pri vysvetľovaní javu. Napríklad, ak chceme vysvetliť, prečo listy žltnú v novembri, až špecifikácia kontrastu nám umožní vysvetliť daný jav. Ak nás totiž zaujíma, prečo listy žltnú v novembri *namiesto* (rather than) v januári, mali by sme predložiť inú explanáciu ako v prípade, že nás zaujíma, prečo listy žltnú v novembri *namiesto* toho, aby modreli (s. 624). Autor sa preto domnieva, že explanačnú silu majú iba príčiny, ktoré náležite reagujú na kontrast naznačený v otázke. Liptonove propagovanie kontrastného prístupu nadväzuje na jeho predchádzajúce práce, aj na aktuálny trend skúmania príčinnosti a explanácie cez kontrastnú a kontextuálnu optiku. Tak práce z posledných desaťročí od A. Garfinkela, C. Hitchcocka, C. Maslen, J. Schaffera a R. Northcotta, ako aj niektoré z kapitol v recenzovanej príručke (napr. kapitoly 17 a 24) naznačujú, že tento prístup naberá na popularite.

Poslednou kapitolou v tejto časti je text od Paula Humphreysa *Causation and Reduction*. Autor sa tu venuje hlavne dvom problémom: Ako príčinnosť figuruje v téme redukcie (a emergencie) a či je príčinnosť redukovateľná. Túto kapitolu preto privíta najmä čitateľ, ktorý sa chce niečo dozvedieť o rôznych verziách redukcie.

The Oxford Handbook of Causation ponúka aktuálny pohľad na problémy a stanoviská diskutované v súčasnej filozofii príčinnosti. Nachádzajú sa tu kapitoly, ktoré sú spracované rôznym spôsobom. Niektoré sú vyslovene prehľadové, a teda rekapitulujú jednotlivé pohľady na istý problém, iné ponúkajú skôr „autorský prehľad“, t. j. predkladajú kritický pohľad na viaceré stanoviská s dôrazom na výhody autorovej pozície. Nájdu sa tu však aj state, ktoré prezentujú čisto autorove riešenia a názory. Táto príručka preto upúta tak odborníkov v danej oblasti ako aj tých, ktorí sa o ňu práve začali zaujímať. Niektoré kapitoly môžu navyše inšpirovať aj čitateľov zaoberajúcich sa „úplne“ inými filozofickými problémami, aby zvažili, či práve zakomponovanie príčinnosti by nevedlo k plodnému riešeniu.

Eugen Zeleňák